

Лариса ШЕВЦОВА,

orcid.org/0000-0002-6343-782X

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської і германської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Житомир, Україна) SHEVTSOVA.L.1223@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проблема формування і розвитку комунікативної та культурологічної компетентностей здобувачів вищої освіти залишається в центрі уваги багатьох досліджень, що зорієнтовані на запровадження сучасних інноваційних підходів до практичного формування у студентів найважливіших положень освітніх компонент. У статті проаналізовано дослідження з питань формування та вдосконалення культурологічної компетентності майбутніх учителів-словесників у процесі проведення практичних занять з методики навчання української та польської мов, запропоновано види роботи, спрямовані на розвиток мовленнєвої діяльності. Мета статті – розглянути основні напрямки роботи на заняттях з методики навчання української та польської мов щодо формування культурологічної компетентності у процесі мовленнєвої діяльності, запропонувати види такої роботи.

Проблема формування і розвитку комунікативної та культурологічної компетентностей здобувачів освіти залишається в центрі уваги багатьох досліджень, що зорієнтовані на впровадження сучасних інноваційних підходів до практичного засвоєння студентом найважливіших положень освітніх компонент. Збагачення особистості культурними регіональними, державними, всесвітніми надбаннями в тому числі сприяє фаховому зростанню майбутніх учителів української та польської мов.

Для того, щоб повно і різнобічно сформувати культурну компетентність у майбутніх учителів-філологів, важливо спонукати їх занурюватись у проблему, творчо підходити до виконання мовленнєвих завдань на заняттях з методики навчання української та польської мов. Розвиток мовлення студентів можливий лише за умови їхнього зацікавлення у вивченні та аналізі культурологічної тематики. Матеріали статті можуть стати у нагоді під час викладання курсу методики навчання української та польської мов, у розробці дисциплін, побудованих на основі комунікативного та культурологічного аспектів.

Ключові слова: методика навчання української мови, методика навчання польської мови, здобувачі вищої освіти, розвиток мовлення, культурна компетентність, мовленнєва діяльність.

Larysa SHEVTSOVA,

orcid.org/0000-0002-6343-782X

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Slavic and Germanic Philology and Translation
Zhytomyr Ivan Franko State University
(Zhytomyr, Ukraine) SHEVTSOVA.L.1223@gmail.com

FORMATION OF CULTURAL COMPETENCE IN THE SPEECH ACTIVITIES OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

The problem of forming and developing communicative and cultural competences of higher education seekers remains the focus of many studies aimed at introducing modern innovative approaches to the practical formation of the most important provisions of educational components in students. The article analyses research on the formation and improvement of cultural competence of future language teachers in the process of practical classes on the methodology of teaching Ukrainian and Polish languages, and proposes types of work aimed at developing speech activity. The purpose of the article is to consider the main directions of work in classes on the methodology of teaching Ukrainian and Polish languages regarding the formation of cultural competence in the process of speech activity, and to propose types of such work.

The problem of forming and developing communicative and cultural competences of students remains the focus of many studies aimed at introducing modern innovative approaches to the practical assimilation of the most important provisions of educational components by students. Enriching the personality with cultural regional, national and global achievements also contributes to the professional growth of future teachers of the Ukrainian and Polish languages.

In order to fully and comprehensively develop cultural competence in future philology teachers, it is important to encourage them to immerse themselves in the problem and take a creative approach to completing language tasks in classes on the methodology of teaching Ukrainian and Polish. The development of students' speech is only possible if

they are interested in studying and to analyse cultural topics. The materials in this article may be useful when teaching courses on the methodology of teaching Ukrainian and Polish, and when developing disciplines based on communicative and cultural aspects.

Key words: *Ukrainian language teaching methodology, Polish language teaching methodology, higher education students, speech development, cultural competence, speech activity.*

Постановка проблеми. Система освіти України постійно зазнає інновацій та вдосконалюється, змінюються різні її аспекти та погляди. Перед здобувачами вищої освіти постають нові професійні вимоги, пов'язані з підвищенням кваліфікаційного рівня. У Рекомендації Європарламенту «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (2006 р.), поряд з іншим, говориться про те, що для навчального процесу важливими є обізнаність і самовираження у сфері культури та вміння творчо реалізуватись. Указується на те, що чітке розуміння своєї національної культури, культурне самоусвідомлення повинні стати основою для сприймання та поваги до різних культурних виявлень. Поважне ставлення до культурної освіти ґрунтується на творчому підході, бажанні сприяти естетичному розвитку через мистецьке самовираження та участь у культурному житті (Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС)). Водночас у Державному стандарті базової середньої освіти говориться про необхідність роботи із здобувачами освіти у мистецькій галузі, наголошується на творчому розвитку, на формуванні культурологічної компетентності, на виробленні вмінь та навичок творчо діяти (Державний стандарт базової і повної середньої освіти). З огляду на це аналіз основ та формування культурологічної компетентності відноситься до важливих освітніх завдань.

Проблема формування і розвитку комунікативної та культурологічної компетентностей здобувачів освіти залишається в центрі уваги багатьох досліджень, що зорієнтовані на впровадження сучасних інноваційних підходів до практичного засвоєння студентом найважливіших положень освітніх компонент (Ткаченко & Ткаченко, 2021); (Брофі, 2013). Слід констатувати, що в процесі мовленнєвої підготовки здобувачів освіти, побудованій на активізації пізнавальної діяльності, відбувається їхній усебічний розвиток. Збагачення особистості культурними регіональними, державними, всесвітніми надбаннями в тому числі сприяє фаховому зростанню майбутніх учителів української та польської мов. Отже, актуальність проблеми не викликає сумнівів.

Аналіз досліджень. Поняття культурологічної компетентності започатковане в методиці американським ученим П. Педерсеном ще в 1988 р.

Вивченням цього аспекту в різних галузях вітчизняної освіти займалися Н. Бондаренко (у методиці навчання української мови) (Бондаренко, 2019), Т. Заїка (у філософському контексті), С. Кондратенко (в інклюзивній освіті початкової школи), В. Білицька, Ю. Рябова (у професійній освіті), Ч. Тінтін (у методиці навчання музичного мистецтва) та ряд інших науковців.

У працях багатьох учених (А. Андреев, В. Байденко, В. Болотов, М. Головань, В. Калініна, Т. Кобильник, В. Козирьов, К. Колесіна, Н. Кузьміна, О. Кучай, Г. Лежнина, С. Лейко, А. Маркова, Т. Олійник, Г. Пахомова, В. Плохій, О. Пометун, Ю. Рибалко, Г. Руденко та інші) розглядаються різні аспекти компетентнісного підходу. Звертається увага на: необхідність переліку ключових компетентностей та переорієнтацію освітнього процесу на їх реалізацію (О. Овчарук), нові можливості учасників освітнього процесу (Н. Бібік) (Бібік, 2008) тощо. Теоретичне підґрунтя культурологічної компетентності знаходимо у працях М. Байрама, М. Беннета, С. Бондаренко, Н. Головіної (Головіна, 2015), Р. Джонсона, С. Дружилова, К. Ерлі, В. Кременя, О. Крутенко, О. Лебедева, О. Лешера, С. Лур'є, А. Маркової, Е. Мосаковськї, О. Миролубова, Н. Побірченко, Ю. Рибалка (Рибалко, 2012), Е. Хірша, А. Флієра, Л. Щетініної та інших.

Мета статті – розглянути основні напрямки роботи на заняттях з методики навчання української та польської мов щодо формування культурологічної компетентності у процесі мовленнєвої діяльності, запропонувати види такої роботи.

Виклад основного матеріалу. Завдання майбутнього вчителя-словесника полягає в постійній та різнобічній підготовці до професійної діяльності. У Рекомендаціях Європарламенту «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (2006 р.) говориться, що здобувачеві освіти необхідні знання, навички, компетенції обізнаності у сфері культури, слід навчитися творчо самовиражатись. Поінформованість у галузі культури передбачає знання регіонального, державного та європейського культурних надбань: знання відомих культурних праць, сучасної культури, бажання її зберегти та примножити. Важливими є естетичні смаки в щоденному житті, слід навчитися передавати враження від творів мисте-

цтва, самовиражатися, використовуючи свої вроджені здібності. Для майбутніх учителів-словесників завдання ускладнюється тим, що оволодіти самому цим недостатньо, а цьому слід навчити також своїх вихованців. Для учнів важливо вміти пов'язати свої творчі погляди з думками інших, вміти визначати та усвідомлювати соціальні й економічні можливості в культурній діяльності (Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС)). Творче вираження особистості учня в майбутньому зумовить його професійну діяльність. На нашу думку, заняття з методики навчання української та польської мов є тією основою, яка допоможе майбутнім учителям-словесникам виразити свою творчість, навчитися показати її своїх учнів. Важлива роль відводиться мовленнєвій діяльності як засобу вираження емоцій, думок, почуттів, поглядів на мистецтво.

У методиці питаннями розвитку українського мовлення займалися Н. Бабич, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Єрмоленко, С. Караман, К. Климова, О. Кучерук, Л. Мацько, С. Омельчук, Н. Пашківська, М. Пентилук, П. Селігей (Селігей, 2009), І. Хом'як, Г. Шелехова та багато інших учених. У вивченні польської мови до цього питання звертались Г. Коморовська, Й. Русецьки, О. Думич, Р. Манько, Н. Лазірко та інші. Однак методика навчання української та польської мов потребує додаткового зосередження уваги на мовленнєвому аспекті формування культурологічної компетентності.

Здійснення мовленнєвої діяльності неможливе без інноваційних форм роботи, без активізації процесу пізнання, без постійного пошуку майбутнім учителем-словесником нових видів роботи. До найбільш поширених методів та прийомів, побудованих на діяльнісному підході, відносять евристику та напівевристику, «Сократівський діалог», методичні прийоми «Сенкан», «Знаю – хочу знати – дізнався», «Прогнозування за ілюстрацією», «Дерево припущень», «Ромашка Блума», табличний метод, «Ажурна пилка», «Взаємне навчання», кейс та ряд інших. Ці та подібні форми, методи та прийоми, побудовані на основі дослідного навчання, із залученням активної пошукової діяльності, сприятимуть загальному розвитку здобувачів освіти, їхнього мовлення. Велику роль при цьому відіграє мовленнєва діяльність, яка надає можливості інформувати, доносити до слухача свою думку, переконувати у доцільності здійснення діяльності.

Слід також зазначити, що важливе значення має добір текстів для аналізу культурологічного характеру. Для методики навчання української та

польської мов важливо зосередити увагу на темах загального культурного розвитку, пов'язаних з українськими та світовими мистецтвом, архітектурою, живописом, скульптурою, історією, балетом, танцем, гончарством, піснями, музикою тощо. Для цього слід добирати відповідні тексти для аналізу, перебудови, конструкції, створення. З метою естетичного самовираження майбутні вчителі-філологи повинні практикувати більше творчих робіт (написання творів-мініатюр, есе, творчих замальовок, статей тощо), слід пов'язувати завдання з історією, образотворчим мистецтвом, музикою та іншими видами творчого самовираження. Важливу роль відіграють пошукові індивідуальні та колективні завдання, створення творчих портфоліо, написання рефератів тощо.

Проведений аналіз напрацювань з питання формування культурологічної компетентності у мовленнєвій діяльності (наукових статей, наведених видів роботи, методів та прийомів) свідчить, що: 1) розвиток мовлення неможливий без діяльнісного підходу, що підтверджується рядом методів, прийомів, завданнями та вправами, які активно використовують творчі педагоги-новатори; 2) культурологічна компетентність стала однією з важливих для розвитку особистості, заняття з методики навчання польської та української мов є для цього хорошим підґрунтям; 3) до роботи з розвитку мовлення з метою формування культурологічної компетентності здобувачі вищої освіти повинні залучатися постійно, на всіх заняттях; 4) слід збільшувати кількість завдань на основі культурологічного підходу, систематично їх виконувати у процесі опанування методиками навчання польської та української мов. З огляду на це можемо вказати на доцільність запровадження гурткової роботи, спецкурсів з методичних дисциплін, які б поєднували творчі завдання з розвитком мовлення майбутніх педагогів-словесників.

Висновки. Таким чином, для того, щоб повно і різнобічно сформувати культурну компетентність у майбутніх учителів-філологів, важливо спонукати їх занурюватись у проблему, творчо підходити до виконання мовленнєвих завдань на заняттях з методики навчання української та польської мов. Розвиток мовлення студентів можливий лише за умови їхнього зацікавлення у вивченні та аналізі культурологічної тематики, доборі відповідного навчального матеріалу. У подальшому слід звернутися до проблеми вдосконалення змісту, методів, засобів роботи над мовленнєвою діяльністю з урахуванням сучасних підходів до формування культурологічної компетентності майбутніх учителів-словесників, здатних засобами мовлен-

невої діяльності розв'язувати складні професійні завдання; визначення місця культурологічної та мовленнєвої компетентностей як результату професійної підготовки. Матеріали статті можуть

стати у нагоді під час викладання курсу методик навчання української та польської мов, у розробці дисциплін, побудованих на основі комунікативного та культурологічного аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Проблеми наукового забезпечення модернізації загальної середньої освіти. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 1. С. 40–46.
2. Бондаренко Н. Формування культурної компетентності як ключової на уроках української мови. *Молодь і ринок*. 2019. № 8 (175). URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.179415> (дата звернення: 02.10.2025).
3. Головіна Н. І. Проблема формування культурної компетентності особистості в контексті реформування вищої школи. *Філософські обрії*. 2015. № 33. С. 147–156. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20389> (дата звернення: 02.10.2025).
4. Груба Т. Л., Морожан Є. З. Компетентнісний підхід до вивчення української мови як нова парадигма результатів освіти. *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті*. 2022. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-278-7-30> (дата звернення: 02.10.2025).
5. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Київ: КНТ, вид-во, 2004. 88 с.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Б-ка з освіт. політики. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
7. Пальчикова О. О. Крос-культурна компетентність у навчанні української мови як іноземної. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2012. Т. 8. С. 319–326. URL: <https://doi.org/10.31812/filstd.v8i0.641> (дата звернення: 02.10.2025).
8. Пальшкова І. О. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя: компетентнісний підхід. *Освітній вимір*. 2012. Т. 36. С. 3–10. URL: <https://doi.org/10.31812/educdim.v36i0.3379> (дата звернення: 02.10.2025).
9. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя" від 18 грудня 2006 року: Рек. Європ. Союзу від 18.12.2006 № 2006/962/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення: 02.10.2025).
10. Рибалко Ю. В. Компетентнісний підхід у науково-педагогічній літературі. *Освітній вимір*. 2012. Т. 35. С. 385–394. URL: <https://doi.org/10.31812/educdim.v35i0.3563> (дата звернення: 02.10.2025).
11. Селігей П. О. Структура й типологія мовної свідомості. *Мовознавство*. 2009. № 5. С. 12–29.
12. Скалич Л. Й. Теоретичні аспекти професійної компетентності майбутнього вчителя. *Освітній вимір*. 2013. Т. 38. С. 102–105. URL: <https://doi.org/10.31812/educdim.v38i0.3179> (дата звернення: 02.10.2025).
13. Ткаченко І., Ткаченко А. Компетентнісний підхід у навчальній діяльності ВНЗ. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93). С. 69–72. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-14> (дата звернення: 02.10.2025).
14. Brophy. Motivating students to learn. Routledge, 2013. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203858318> (date of access: 02.10.2025).

REFERENCES

1. Bibik N. M. (2008) Problemy naukovoho zabezpechennia modernizatsii zahalnoi serednoi osvity. [Problems of scientific support for the modernisation of general secondary education]. *Pedahohika i psykholohiia*. 2008. № 1. S. 40–46. [in Ukrainian]
2. Bondarenko N. (2019) Formuvannia kulturnoi kompetentnosti yak kliuchovoi na urokakh ukrainskoi movy. [Formation of cultural competence as a key element in Ukrainian language lessons]. *Molod i rynok*. 2019. № 8 (175). URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.179415> [in Ukrainian]
3. Holovina N. I. (2015) Problema formuvannia kulturnoi kompetentnosti osobystosti v konteksti reformuvannia vyshchoi shkoly. [The problem of forming cultural competence of an individual in the context of higher education reform]. *Filosofski obrii*. 2015. № 33. S. 147–156. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20389> [in Ukrainian]
4. Hrubat T. L., Morozhan Ye. Z. (2022) Kompetentnisnyi pidkhid do vyvchennia ukrainskoi movy yak nova paradyhma rezultativ osvity. [A competency-based approach to learning Ukrainian as a new paradigm for educational outcomes]. *Doslidzhennia innovatsii ta perspektyvy rozvytku nauky i tekhniky u XXI stolitti*. 2022. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-278-7-30> [in Ukrainian]
5. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi serednoi osvity (2004). [State standard for basic and complete secondary education]. Kyiv: KNT, vyd-vo, 2004. 88 s. [in Ukrainian]
6. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy (2004): B-ka z osvit. polityky. [Competence-based approach in modern education: global experience and Ukrainian perspectives]. Kyiv: K.I.S., 2004. 112 s. [in Ukrainian]
7. Palchykova O. O. (2012) Kros-kulturna kompetentnist u navchanni ukrainskoi movy yak inozemnoi. [Cross-cultural competence in teaching Ukrainian as a foreign language]. *Filolohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. 2012. T. 8. S. 319–326. URL: <https://doi.org/10.31812/filstd.v8i0.641> [in Ukrainian]
8. Palshkova I. O. (2012) Formuvannia profesiino-pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia: kompetentnisnyi pidkhid. [Formation of professional and pedagogical culture of future teachers: a competency-based approach]. *Osvitnii vymir*. 2012. T. 36. S. 3–10. URL: <https://doi.org/10.31812/educdim.v36i0.3379>. [in Ukrainian]

9. Rekomendatsiia 2006/962/IeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (IeS) "Pro osnovni kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia" vid 18 hrudnia 2006 roku: Rek. Yevrop. Soiuzu vid 18.12.2006 № 2006/962/IeS. [Recommendation 2006/962/EC of the European Parliament and of the Council (EU) on key competences for lifelong learning]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text. [in Ukrainian]
10. Rybalko Yu. V. (2012) Kompetentnisnyi pidkhid u naukovu-pedahohichnii literaturi. [The competency-based approach in scientific and pedagogical literature]. Osvitnii vymir. 2012. T. 35. S. 385–394. URL: <https://doi.org/10.31812/educdim.v35i0.3563>. [in Ukrainian]
11. Selihei P. O. (2012) Struktura y typolohiia movnoi svidomosti. [The structure and typology of linguistic consciousness]. Movoznavstvo. 2009. № 5. S. 12–29. [in Ukrainian]
12. Skalych L. Y. (2013) Teoretychni aspekty profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia. [Theoretical aspects of professional competence of future teachers]. Osvitnii vymir. 2013. T. 38. S. 102–105. URL: <https://doi.org/10.31812/educdim.v38i0.3179> [in Ukrainian]
13. Tkachenko I., Tkachenko A. (2021) Kompetentnisnyi pidkhid u navchalnii diialnosti VNZ. [Competence-based approach in the activities of higher education institutions]. Molodyi vchenyi. 2021. № 5 (93). S. 69–72. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-14>. [in Ukrainian]
14. Brophy (2013). Motivating students to learn. Routledge, 2013. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203858318>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 29.10.2025
Дата публікації: 24.11.2025